

Sosyal Hizmetlerde “Hak Temelli” Yaklaşım

Mehmet GEDİK¹

ÖZ

“Hak” kavramı, insana ilişkin bütün disiplinlerin vazgeçilmez ortak değeridir. Sosyal hizmet kuramlarının diğer bütün disiplinlerle olan ilişkilerinin merkezinde, önce “insan” ve sonrasında ise insana yönelik “hak temelli” yaklaşımlar vardır. Özellikle sosyal hizmetlerin kendi disiplinine ilişkin multifonksiyonel olması, teorik anlamda insan merkezli temel değere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim “insan” ve “hak” kavramlarının halen hak etmiş olduğu değerlerden yoksun kaldığı bilimsellik iddiaları ile sürekli ihlâl edildikleri görülmektedir.

Bu makalede tekil tarama modelleri üzerinden “insan” ve insana yönelik “hak temelli” sosyal hizmet yaklaşımlarında anlık ve zamansal gelişimler/değişimler üzerinden vecibe-hak temelli bir sosyal hizmet perspektifinin sunulmasıdır. İnsan ve toplumların güvenli, sürdürülebilir bir yaşam için gerekli olan eko-sistemin mikro/bireysel, mezzo/aile ve makro/toplumsal düzey bütün “exo-dinamik” bütüncül ilişkilerin sınırsızca tahribi ve her geçen zaman diliminde daha da endişe verici düzeylere ulaşması yeni inovatif bir sosyal hizmet perspektifinin bilimsel veriler üzerinden geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, İnsan Hakları, Hak Temelli, Vecibe-Hak Temelli, Eko-Sistem.

“Rights Based” Approach In Social Services

ABSTRACT

The concept of “right” is an indispensable common value of all disciplines related to human beings. At the center of these relations of social work theories with all other disciplines are “human” and then “right based” approaches towards human. Especially social services have multidisciplinary functions in their own scientific world is due to the fact that they have two important values in theoretical sense. As a matter of fact, it is seen that the values of the concepts of “human” and “right” are constantly being violated with the scientific claims.

In this article, a “duty-rights-based” social work perspective will be presented through instant and temporal developments / changes in “human” and “rights-based” social service approaches through individual screening models. Scientific data that the eco-system micro / individual, mezzo / family and macro / social level, which are very necessary for a safe and sustainable life for people and societies, can reach unlimited disruption of all “Exo-Dynamic” holistic relations and reach an even more worrying level in each passing period on which can be read.

Keywords: Social Service, Human Rights, Rights Based, Duty-Rights Based, Eco-System.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mehmet.gedik@izu.edu.tr

Giriş

Sosyal hizmet ve uygulanırlığına ilişkin birçok bilimsel çalışmalarda, genel anlamda insan hakları ile ilgili boyutları ele alınmaktadır. Zaman zaman sosyal hizmet ve insan hakları bağlamında eleştirel yaklaşımların olduğu ve bu eleştirilerin netice itibarı ile bir öneriye dönüştürülmesinde oldukça farklı sorunların yaşandığı gözlemlenmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen tekil veriler üzerinden bu sorunların genel anlamda “Sosyal Hizmet Kuramları” olarak bilim dünyasında insanların bilimsel kutsamaları çerçevesinde, zaman zaman da tanrılaştırıldığı, sosyal bilimlerin kutsalları olarak algılatılmış oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum ister istemez, sosyal bilimler gibi bir değerın manipülatif algılatmalar üzerinden değersizleştirilmesine, insanlığın hak ettiği değerden ziyade, sanayi ve ekonomi gibi unsurlar tarafından araçsallaştırılmalarına neden olmaktadır.

Dün bilimsel gerçekler olarak algılatılan birçok sosyal yaklaşımların günümüzün sorunlarına çözüm üretemedikleri bütün açıklığı ile ortadadır. Bugün halen demode olmuş bu yaklaşımlarda ısrarcı olmak, insan ve toplumların sorunlarının çözümünde doğru yaklaşımlar olduğuna ilişkin algılatmaların, yarınların yanırları olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır.

Bilim, önceden yaratılmış olan hiçbir şeyi yeniden yaratabilme gibi bir iddiada bulunması kendi disiplini içerisinde bilim ile çelişmesidir. Bilimin hiçbir suretle Allah'tan (c.c.) başka bir tanrı, peygamber veya bir meleğe ihtiyacı yoktur. Bilimin Allah'ın Subûti Sıfatı (Sıfat-1 Subutiyye) gereği “İlim”in hikmetine ulaşabilmek gibi bir misyonu/görevi vardır. Bu perspektiften incelendiğinde günümüz sosyal kuramlarının Allah'ın (c.c.) Sıfat-1 Subutiyye'si dâhilindeki “İlim Sıfatı” gereği İlimin hikmeti ve hakikatine ihtiyacı vardır. Günümüzde bilim, bilimsellik iddiaları ile ilmin merkezinden, değerlerinden oldukça uzaklaştırıldığı, manipülatif modernist kuramsallıklar adı altında bilimsel yaklaşımların insafına terk edilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma diğer çalışmalardan farklı olarak, sosyal hizmet disiplinini kendi sorumluluğu dahilinde “vecibe-hak temelli”lik ilkesi ile ilişkilendirilmesini ve kendi temel değeri ile buluşturulmasına yönelik olacaktır. Sosyal hizmetler açısından oldukça değerli olan “hak” yaklaşımının “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”nin de ötesinde “vecibe/sorumluluk” yaklaşımı olduğuna dikkati çekmektir.

Günümüzde holistik yaklaşımlardan oldukça uzaklaştırılmış sosyal hizmet uygulamaları insan ve toplum açısından oldukça sorunlu hale dönüştürülmüştür. Sosyal hizmetlerde olması gereken holistik yaklaşım İslâm Âkidesi bağlamında incelendiğinde; insan ve toplumlara ilişkin bütün temel hakların devredilemez “Vecibe-Hak (Ödev/Sorumluluk)” temelli olarak ele alındığı görülmektedir. Allah'ın (c.c.) her şeyin üstünde “Ahsen-i Takvim (en güzel surette,

biçimde/kıvamda)” (K.K.: Tin 95/4) yarattığı, yaratılmışların içinde “şan, şeref sahibi (şerefli/onurlu ve en üstün)” (K.K.: İsrâ 17/70) kıldığı, saygınlığı değerleri bakımından yeryüzünün “en iyi nitelikli” olduğu insanı bütün hizmetlerin merkezinde tutmuştur. Yaratılmışların en değerlisi, en şerefli, en güzeli, iman yönünden en “kâmil”i ve yine ahlâk bakımından da en güzel ahlaklı kılınan “İnsan”ı, mikro-organizmayı eko-sistem bütünlüğünde koruyucu-önleyici ve ıslah edici yaklaşımlar üzerinden ele alan sosyal bir disiplin üzerinden koruma altına aldığı gözlemlenmiştir.

İnsan ve toplumların geleceğine ilişkin bütün bu hak temellilik ilkeleri dikkate alındığında, sosyal hizmetler için önem arz eden “hak” kavramının “Evrensel Temel İnsan Hakları Bildirgesi” bağlamında yeniden yorumlanmasını ve bu bağlamda çözümler önerilmesini zorunlu kılmaktadır. Sorunlarına ilişkin adalet ve hukuk kavramlarının “hak temelli” çözümler üretebilme iddiaları, karşılaşılan bu son “Korona-Virüs (Covid-19)” hadiselerinde sosyal hizmet yaklaşımlarının ne denli bir çıkmaza ve çaresizliğin eşiğine geldiği yine birçok bilimsel veriler üzerinden okunabilmesi mümkün olmuştur. “Hak” kavramı hiç bu denli yerlerde sürünmemiş ve çıkar amaçlı araçsallaştırılmamıştır. Thompson’un da dediği gibi, “Acaba sosyal hizmet miadını doldurdu mu?” (United Nations, 1992: 236). İnsan onur ve haysiyetinin oldukça değersizleştirildiği 21. yüzyılın ilkbaharında günümüz sosyal kuramlarının işlevselliği mutlaka sorgulanmalıdır. Sosyal hizmetlerin sürekli gelişen ve değişen toplumların “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” bağlamında ele alınarak insanlar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın, birey, aile ve grupların din, mezhep, cinsiyet, kültür, dil, ırk, renk, etnik köken ve siyasi görüş ayırımı yapmaksızın sosyal adaletin bir gereksinimi olarak insanlığı değerli kılabilecek yeni teoriler sunabilmelidir. Ancak o zaman bilge kral Aliya İzzet Begoviç’in de belirttiği gibi; “Arzın Kurdu”na dönüştürülen insanın yeniden kendi ilmi değerlerini, hikmetleri ile buluşturularak “Sema’nın Çocuğu (Kâmil İnsan)” (Begoviç, 2015) olabilmesi mümkün görülmektedir.

Araştırmanın Problemi

Probleminin ortaya konulması, Evrensel Temel İnsan Hakları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının sorgulanmasına gerek görülmeksizin, “doğru” olduğu “varsayım”ından hareketle mevcut problemlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Varsayımlar; “herhangi bir deney ile kanıtlanamamış, kuramsal düşünüyü veya varmış gerçekmiş gibi kabul edilen, olayı açıklamada yararlanılan bir ilke“ olarak görülmektedir (Karasar, 2016: 102). Hak temelli sosyal hizmet yaklaşımlarının bir varsayım, bir “sayıltı, ferazite, (assumption)” olarak görülmesi,

araştırmanın verileri üzerinden problemlerinin belirlenmesine, tespitlerin ortaya konularak bir sonuca ulaşılmasında bir ön kabul olarak görülmüştür.

10 Aralık 1948 “Birleşmiş Milletler (UN-United Nations)” Genel Kurulu’nda kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ve sonrasında birbiri ardına uyarlanan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950)”, “Mülteciler Hukuku Statüsü Cenevre Sözleşmesi (1951)” ve “Vatansız Kişilerin Statüsü Sözleşmeleri (1954)” birbirleri ile karşılaştırıldığında insan hakları ve sosyal hizmetlere ilişkin bütün yaklaşımların birbirleri ile oldukça örtüştükleri görülmektedir. Dolayısıyla bu makalede, günümüzde uygulanmakta olan birbirinden farklı “Sosyal Hizmet” yaklaşımlarının ne denli “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”ne uyup uymadıkları ve bu uygulamalara ilişkin problemlerin belirlenerek farklı çözüm önerilerinin sunulmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Makalenin ana teması, dünya genelinde “İnsan Hakları” bağlamında uygulandığı iddia edilen sosyal hizmet yaklaşımlarının elde edilen bilimsel veriler/bulgular üzerinden incelenerek bir sonuç önerisinin hazırlanmasına yönelik olacaktır. Bu noktadan hareketle araştırmaya ilişkin elde edilen bütün verilerin/bulguların “Tekil Tarama Yöntemi” üzerinden ele alınarak analizlerinin yapılması önem arz etmiştir. Araştırmada, tekil tarama modelinin seçilmesindeki neden, zamansal ve anlık verilerinin taranarak geleceğe yönelik bir varsayımda bulunulmasıdır. Elde edilen veriler zamanlama ile sınırlı kalsalar da geçmiş zamanlamalara yönelik bütün gelişmelere dayandırılabilen ve geleceğe ilişkin ön varsayımlarda bulunulabilmesini mümkün kılabilen (Karasar, 2016: 112 vd). Bu noktadan hareketle “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”nin “Sosyal Hizmet” kuramlarının temelini oluşturan “hak” kavramı ile ilişkilendirilmesinde günümüzün pratik uygulamalarına nasıl yansıtıldığının zamansal/anlık değişim ve gelişim süreçlerinin derinlemesine gözlemlenmesidir.

Araştırmalar için kullanılan tekil tarama modellerinin, insan ve toplumlara ilişkin bütün mikro, mezo ve makro düzey yapılanmalarda zamansal ve derinlemesine oldukça güvenilir bir gözlemlenmeyi sağlayabildiği belirlenmiştir. Özellikle araştırmamızın “Sosyal Hizmet” içerikli bir çalışma olduğu ve eko-sistem bağlamında yaşamın bütün alanlarında oldukça etken bir misyon üstlenmiş olması çalışma alanının derinliği ve genişliği dikkate alındığında tekil tarama modelinin kapsamlı gözlemlerin gerçekleştirilebilmesinde oldukça uygun bir yöntem olduğu gözlemlenmiştir.

İnsan Hakları ve Gerekliliği

“İnsan Hakları” kavramı, birçok sosyal teorilerin temel değerlerini oluşturduğu ve günümüzün sosyal politikalarını oldukça şekillendirdiği gözlemlenebilmektedir. “Hak” kavramı genel itibarı ile en çok kullanılan ve oldukça farklı terminolojik yorumlamalara maruz kalmış bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Gerek ulusal ve gerekse uluslararası “hak” kavramına ilişkin yaklaşımlar incelendiğinde, bu yaklaşımların oldukça büyük bir bölümünün endüstriyel toplumların geliştirilmesi ve kalkındırılmasına yönelik anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Makro düzey sanayi toplumlarında endüstrileştirmeye yönelik bireysel roller dikkate alınmaya çalışılsa da sosyal devletin temel unsuru olan insanın korunması, güçlü unsurların güçsüzleri desteklemesine ilişkin olduğu ve kimi yaklaşımların da “İnsan Hakları” ile ilgili önemli bir misyonunun gerçekleştirilmesinin doğal insan hakların dokunulmazlığının gerekliliğine dikkatler çekilmiştir (United-Nations, 1992;Güngör, 2016: 264).

İnsan hakları yaklaşımının yalnızca insanların birbirleri ile mikro düzey ilişkilerinde ötesinde mezzo ve makro düzey ilişkilerde de dikkate alınmasının gerekliliği bir zorunluluktur. Çünkü “hak” kavramı terminolojik anlamda oldukça evrensel bir değer taşımaktadır. Bu bakış açısından ekolojini, eko-sistemin mikro organizması olan insanın hak talepleri holistik anlamda ele alınması önem arz eden bir konudur. Dolayısıyla “insan” ve onun “hakları”na ilişkin bütün gereksinimler bir “Eko-Sistem” bütünlüğünde “İnsan-Din (Allah c.c.), İnsan-Toplum (Çevre) ve İnsan-Doğa (Tabiat)” unsurlarının Exo-Dinamik ilişkilerinde, insanı merkezine alarak doğal hak taleplerinin değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. İnsan haklarının gerekliliği hususundaki bulgular, Jim Ife’nin³ “insan hakkının üç geleneği”ne ilişkin birincil, ikincil ve üçüncül gelenekleri konusunda ele aldığı yaklaşımlar dikkati çekmektedir (Ife, 2017: 20-21).

İnsan Haklarının Birincil Geleneği: İnsanın, insanlığın doğal bir unsuru olarak yaratıldığının altını çizmektedir. Dolayısıyla insanın ana rahmine düşmesi ile birlikte daha henüz dünyaya gelmeden önce sahip oldukları dokunulmaz hakları vardır. Bu haklar dokunulmaz birincil haklar olmanın ötesinde “Tanrı’nın⁴ (Allah’ın)” insana bahsetmiş olduğu lütfettiği haklar olarak görülmektedir. Birincil hakların yaşamak, özgürlük, refah gereksinimi, güven arayışı gibi

³ Jim Ife; bir dönem “IFSW- Internationalen Federation of Social Workers (Uluslararası Sosyal Hizmetler Uzmanları Federasyonu)” başkanlığını yürütmüştür.

⁴ Araştırmanın bazı bölümlerinde zaman zaman “Tanrı” kelimesi kullanılmaktadır. Makaleye ilişkin elde edilen literatür ve diğer kaynaklarda kullanılmış olmasından dolayı zaman zaman kullanılmasına gerek duyulmuştur. “Tanrı” kelimesinin terminolojik (teorik) anlamda içeriği anlamı, Müslüman toplumların kayıtsız şartsız iman etmiş oldukları “Cenab-ı Allah” olgusunun, içeriği ve anlamların, kavramsal olarak tam bir karşılığı olmamaktadır. Allah kelimesi özel bir isimdir. Hiçbir dilde terminolojik olarak herhangi bir şekilde tercüme edilebilecek bir karşılığı yoktur. Dolayısı ile araştırmada ele alınan “Tanrı” ve “Allah (c.c.)” kelimeleri birbirleri ile özdeşleştirilmeden dikkate alınması önem arz etmektedir.

bireyin vazgeçemeyeceği hakları içermektedir. Vazgeçilemeyecek bu birincil hakların, yalnızca Allah'ın (c.c.), insana bahsettiği doğal haklardandır. Ek-Sistemin en önemli değeri olan insanın yaratılışına özgü insanların “eşit yaratılış ilkesi” çerçevesinde ele alınmasını zorunlu kılan “hak” yaklaşımı olarak görülmektedir. “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”, bu bağlamda anayasa ve yasaların insana dair bütün temel değerlerinin insan haklarının birincil geleneğine dokunulmaz haklara dayandırılmaktadır. Hiçbir insan dini, inancı, cinsiyeti, ırkı, soyu, rengi, dili, yurdu ve etnik kökeni, siyasi görüşleri vb. ne olursa olsun vazgeçilemeyen haklar olup, en değerli dokunulmaz temel insan hakları kapsamındadır (Gedik, 2019: 163-165).

İnsan Haklarının İkincil Geleneği: Makro düzey yönetimlerin, devletlerin “Temel Hak ve Hukuklar” ilişkisi gereği toplumun bütün insanlarına karşı sorumluluklarının, yükümlülüklerinin olmasından kaynaklanan bir gelenektir. İkincil gelenekler aynı zamanda devletlerin sivilleşmesine, medenileşmesine oldukça katkı sağlayan yaklaşımlar olarak görülmektedir. Sivil devletler, kendi makro yapılanmaları çerçevesinde yaşayan bütün vatandaşlarını ve onun da ötesinde sınırları içerisinde yaşayan bütün insanlarını hiçbir ayırım yapılmaksızın gerek “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”, anayasa ve yasalar bağlamında ve gerekse insan haklarının birincil geleneği olarak kabul görmüş olan dokunulmazlıklara dikkat ederek insanların “adil ve eşitlik ilkesi” gereği güvenli bir yaşam sürmelerini sağlamakla yükümlüdürler. Devletlerin sivilleşmeleri yönünde bu türden medeni yaklaşımları, insan ve toplumların huzur, mutluluk ve refahının sağlanmasına yönelik insan haklarının ikincil geleneğini kapsayan uygulanırlığının dikkate alınması oldukça önem arz etmektedir. Devletlerin insan haklarına yönelik asıl amaçları incelendiğinde, insanı insan yapan bütün vazgeçilemez ve devredilemez hakların korunmasını, insan onur ve haysiyetinin güven altına alınmasında devletin eko-sisteme dair bütün enstrümanlar üzerinden yasalarla güvence altına alan makro düzey yapılanmalar olduğu görülmektedir (Gedik, 2019: 163-165).

İnsan Haklarının Üçüncül Geleneği: Bu yaklaşımın, diğer iki gelenekten farkı birtakım hakların insanlar tarafından sonradan elde edilmiş haklardan meydana getirilmiş olmasıdır. Üçüncül hakların nesnel anlamda var olduğundan hareketle, insanın emeği karşısında elde edilmiş olduğu bütün hakların korunmasına ilişkin bir “hak ilkesi” kuramı olduğu söyleyebiliriz. Gerek mikro/bireysel, mezzo/aile ve gerekse makro/toplumsal (kolektif) düzey elde edilmiş hakların korunmasını zorunlu kılan temel hak ilkesidir. Bu haklar, devletlerin sosyal adaletin sağlanmasında elde edilmiş “doğal haklar” olarak adlandırılırken, siyaset camiasında hâkim, savcı, avukat ve benzeri tüm adalet mensuplarınca “hukuki haklar - yasal haklar” olarak da tanımlanmış olduğu görülmektedir (Gedik, 2019: 163-165).

Özellikle sosyal bilimlerin birçok temel kaynakları, “insan” ve insana dair bütün “hak temelli” kavramlarının kendine özgü değerlerinin büyük ölçüde Aydınlanma Devrimini “Hümanizm Hareketi” ile başlatılmış olduğunu savunmaktadır. Fransızların “Işıklar Yüzyılı (Siècles des Lumières)” olarak adlandırdığı ve sonrasında da Anglo Saksonların aydınlanma adını verdikleri bu sürecin insana ait “hak” yaklaşımlarını oldukça “Pozitivist/İndirgemeci (Neolojist)” temellerde ele aldığı görülmektedir. İmanuel Walkenstein ve arkadaşlarının, Auguste Comte’un sosyal bilimlerin öncüsü olarak göstermiş olduğu, sosyal bilimlerin yeniden tanımlanmasına yönelik raporunda; sosyal bilimlerin “Neolojizm⁵ (Pozitivizm)” perspektifinin kendi içerisinde bütünleşmiş birleşik bir yaklaşım olduğundan bahsetmektedir (Wallerstein & Juma ve dğr., 2014: 25). Nitekim Rönesans ve Aydınlanma sürecinin sosyal bilimcilerin ve filozoflarının büyük bir kısmının deist inanç ve saplantılarının olduğu bilinmektedir (Uçar, 1989: 28;Türe, 2014: 156). 19. yüzyılın sanayileşmesine paralel geliştirilen toplumun endüstrileştirilme hareketi yeni bir “Sosyolojik Devrim”in doğmasını da beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimlerin “İnsanın Bilimi (Science de l’Homme)” algılatmaları ile dönemin pozitivist sosyal bilimcilerini yetiştirdiği, insan ve toplumların endüstrileşme sürecine paralel geliştirilerek değiştirildiği görülmektedir.

Bu yaklaşım Aguste Comte’un bilim ve felsefe arasında bir ayrışmayı, bir boşanmayı da beraberinde getirdiği yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu durum dünyanın metafizik kuralları dışına sürüklenerek determinist kuramlar tarafından yönetilmesinin önünü açmıştır (Wallerstein & Juma ve dğr., 2014: 19). Comte ve aynı düşüncede olan determinizmin savunucuları, pozitivist/indirgemeci sosyolojik algılar üzerinden insana yönelik “lütuf temelli” sosyal hizmet yaklaşımlarını da yaygınlaştırmışlardır. Bunun en önemli nedenlerin başında, insan ve toplumların “Eko-Sistem” içerisinde güçlü kılan üç temel değer, “İnsan-Din (Allah c.c.), İnsan-Doğa (Tabiat) ve İnan-Toplum (Çevre)” ilişkilerinde bütün “Exo-Dinamik İlişkiler”ini “3 Evre (Hal Yasası)” adı altında “Atom Teorisi” yaklaşımı ile atomize edilerek birbirlerinden ayrıştırıldığı söylenebilir.

18. yüzyılın sosyolojik tarihini perçinleyen 1789 Fransız Devrimi “Kardeşlik, Barış, Eşitlik” sloganlarının insanlığa vaat ettiği sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılamadığını yine günümüz sosyoloji tarihi kayıtlara almıştır. 18. yüzyıl bütün devrimci sosyal teorinin köklerinin liberal düşüncelerin “reformist proje”lerinin yattığı görülmektedir (Turner, 2013: 283). Devrim günlerinde 40 yaşlarında olan ünlü Alman şair ve doğa bilimcisi Wolfgang Goethe bütün devrimlere karşı olmakla birlikte, oldukça iddialı olan Fransız Devrimi’nin amacı olduğu iddia

---

⁵ Neolojizm; Fransızca bir terminoloji olan “néologisme” nin bir karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçede; “türetmecilik ve uydurmacılık” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir Es ist eine ungültige Quelle angeben.

edilen “Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik” ilkelerinin ulaşılabilirliğine inanmadığını her fırsatta belirttiği görülmektedir. Goethe’nin de inanmadığını belirttiği bu pozitivist sosyolojik yaklaşımlar, 18. yüzyılın sosyal disiplinlerinin siyasal ve sanayi devrimleri mücadelesi neticesinde ortaya çıkan fırsatların nasıl şekillendirildiğinin günümüzde anlaşılması açısından önem arz ettiği görülmektedir. İnsan ve toplumlara kardeşlik, barış, eşitlik vaat eden bu devrimlerin son iki asırdır kutsallaştırılmış olması insanlığı bir çıkmaza sürüklemiş ve toplumsal çatışmaları daha da pekiştirmiştir. Bu kutsamışlığın günümüzde hâlen sosyal disiplinleri ve aynı zamanda sosyal bilimcileri oldukça çıkmaza soktuğu ve yeni sistemleri de olumsuz etkilediği gözlemlenmektedir (Turner, 2013: 286).

Devrim sosyolojisinin “3 Evre (Hal Yasası)” yaklaşımları gerek “Eko-Sistem”i ve gerekse sistem içerisinde mikro organizma olan bireyin “İnsan-Din (Allah c.c.)”, “İnsan-Toplum (Çevre)” ve “İnsan-Doğa (Tabiat)” ile olan bütün Exo-Dinamik ilişkilerini birbirlerinden bağımsız evreler olarak dayatılması, sosyolojinin “Işıklar Yüzyılı (Aydınlanma)”nın bir tezahürü olarak günümüzde bir karşılık bulduğu söylenebilir. Eko-Sistem için oldukça önem arz eden bu “3 Evre (Üç İlişki)”nin insan ve toplumların “Exo-Düzyey-Dinamik” etkileşimlerinde bir mizan/ölçü olmaları açısından oldukça önem arz ettiğinin altı çizilmelidir. Birbirleri ile yakından ilişkilendirilen bu üç evre, kâmil insanların, kâmil toplumların oluşturulmasının bir gereği olarak görülmektedir.

“İnsan” ve insanın “hak”kı gibi oldukça değerli bu iki kavramın yalnızca aydınlanma dönemi (Işıklar Yüzyılı) özelinden “Neolojist⁶ (türetmecilik)” yaklaşımlara hapsedilerek, “Pozitivist (indirgemeci)” uygulamalar üzerinden araçsallaştırılması günümüz sosyal teorilerini oldukça değersizleştirmiş ve hak ihlallerini sıradanlaştırılmıştır. Bu perspektiften incelendiğinde; Işıklar Yüzyılı olarak da yansıtılmaya çalışılan aydınlanma hareketinin sanayi, endüstri ve ekonomik anlamda bir ilerlemeye indirgenmiş olduğu görülebilmektedir. Oysaki gerçek anlamda bir aydınlanmanın, sürekli gelişmekte olan toplumların değişimine ve bu bağlamda ilerlemeye bakışın karakteristik bir özelliği olarak algılatılması oldukça yerinde bir yaklaşım olacaktır. Aydınlanma, pozitivist yaklaşımlar üzerinden oldukça “sınırlı doğrusal düşünmenin” reddini gerektirirken sosyal anlamda daha bütüncül bir düşünüşün/anlayışın benimsenmesini zorunlu kılmaktadır (Ife, 2017, 200).

Dolayısıyla insan ve toplumlara ilişkin bütün “hak”ların ve ona ilişkin oldukça değerli olan bütün kuramların gelişim serüvenleri incelendiğinde, insanlık tarihi ile özdeşleşmiş olduğu,

---

⁶ Neolojizm; “néologisme”nin bir karşılığı olarak Fransızca kökenli olarak kullanılmaktadır. Türkçede; “türetmecilik ve uydurmacılık” anlamlarında kullanılmaktadır. (TDK, 2020)

antik çağlara, 7. yüzyılın İslâm medeniyetine, 11. ve 18. yüzyıllara kadar birçok kadim kültürleri oluşturan toplumların oldukça kıymetli katkıları olduğu görülmektedir. İnsan ve hak yaklaşımlarına ilişkin konuların daha net anlaşılması açısından, “İslâm Medeniyeti” ve bu bağlamda oldukça değer atfedilen insanın en güzel surette, kıvamda “Ahsen” olarak yaratılmışlığı, onun temel hak ve hukukun kavranması açısından önem arz etmektedir. Yine, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” ve bu bağlamda Batı’nın “insan” ve “hak” yaklaşımlarında insana ilişkin bütün alanlarda ne denli bir çıkmazın eşliğinde olduğunun anlaşılması da önem arz etmektedir.

Batı’nın “Hak” Yaklaşımı

İnsanın ilk yaratılışından günümüze oldukça farklı yönleri ile anlamaştırılmaya çalışıldığı, onun ne olup ne olmadığına ilişkin birçok bilimci ve bilim dışı yaklaşımlar üzerinden açıklık getirilmeye çalışıldığı görülebilmektedir. İnsanın tarifine ve anlamaştırılmasına dair en önemli ortak noktanın, onun ekolojik/eko-sistem orijininde anlamaştırılmasında görülmektedir. Özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininin insan ve insana yönelik değer temelli yaklaşımlarının yanı sıra Uzak Doğu felsefelerinden Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm ve Şintoizm gibi inanç akımlarının da ana hedeflerini insan oluşturmuştur. Yine eski Yunan felsefesinin kozmolojik ve sonrası antropolojik dönemleri incelendiğinde insanın mutlaka kendisi dışındaki bütün unsurlar, “Exo-Dinamik Etkenler” üzerinden de anlamaştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla “Işıklar Yüzyılı (Siècles des Lumières)” olarak adlandırılan Batı’nın pozitivist indirgemeci aydınlanma ve hümanist yaklaşımların birtakım insanların “hak” ilkesi bağlamında kendi güçlerini arttırılırken bir kısım insanların da “lütuf” ilkesi gereği sömürülerin arttırıldığı gözlemlenmiştir.

Aristo’ya göre; insan doğası gereği diğer varlıklar gibi iyi ve faydalı olan her şeye ulaşmayı hedeflemektedir. Doğruyu seçmek ve iyiye olan yönelimler özgürleşmenin bir gereği olarak görülmektedir. Köleler, efendilerinin bütün talimatlarını yerine getirip kendilerine lütfedildiği kadar bir iyiliği elde etme imkânına sahiptirler. Dolayısıyla köle ile efendisi arasında exo-dinamik bir etkileşim, bir alışveriş söz konusudur. Köle, efendisinin bütün talimatlarını, emirlerini yerine getirerek iyiliğe ulaşmayı hedeflerken, efendi de kölesinin emeğini/gücünü kullanarak kendi amaçlarına daha kolay ulaşmayı hedefler. Aristo, bir kısım insanların akli melekelerini gerektiği gibi müzakere yapamayacağını, akıllarını kullanabilme yetisine sahip olamayacaklarını belirterek doğası gereği özgür olamayacaklarını ve köle olarak bir yaşamı “hak” ettiklerinin altını çizmektedir (Canatan, 2014: 37). Yine 19. yüzyılın Batı Aydınlanma

Hareketi'nin, Aristo'nun insanların "iki grup"lu yaratılmış olduğu yaklaşımından hareketle köle efendi ilişkilerini oldukça benimsemiş oldukları gözlemlenmektedir. İnsanların iki kutuplu yaratılmışlık anlayışına göre insanların bir kısmının hizmet edilen "hür insanlar" olduğu ve diğerlerinin ise hizmet eden "hizmetçiler-köleler" olduğuna ilişkin bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir (Akgündüz, 2017: 13). Kimine göre bir hak, kimine göre ise bir lütuf olması gerektiğini savunan "hak" yaklaşımının Batı Uygarlığının temel felsefeleri üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir.

21. Yüzyılda İnsan Haklarına İlişkin Veriler

İnsanın mevcut eko-sistem içerisinde hak temelli, güvenli bir yaşam sürdürebilmesini mümkün kılacak oldukça yeterli bilimsel verilerin olduğunu söyleyebiliriz. Burada önem arz eden en önemli husus, elde edilmiş olan bütün bu değerli verilerin, "insan" "hak"ının korunmasında hak yaklaşımının birincil, ikincil ve üçüncül geleneklerin dikkate alınıp alınmaması hususudur. Dolayısıyla insana ilişkin bütün hak temelli ihtiyaçların doğal bir eko-sistem bütünlüğünde, "İnsan-Din (Allah c.c.), İnsan-Toplum (Çevre) ve İnsan-Doğa (Tabiat)" evrelerinin insanla olan exo-dinamik ilişkilerinde insanı sistemin orijininde tutulabilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Felsefe tarihçisi Alman filozof Ernest Cassirer (1874-1945) "İnsana Dair Deneme" adlı eserinde 20. yüzyıl insanlığının kendisini tarif ederken yaşadığı krizlere dikkati çekerek; günümüzde insanın doğasına ilişkin ulaşılmış olan bilginin, geçmiş asırlara kıyasla oldukça daha fazla ve tutarlı veriler olduğunu ifade etmektedir (Canatan, 2014: 7). Bugün 21. yüzyıl ilkbaharı insanın kendisinin anlaşılması ve tarifine ilişkin bilimsel veriler incelendiğinde, geçmiş asırlarda elde edilmiş bulgularla karşılaştırıldığında inanılmaz boyutlarda zengin ve tutarlı bilgilere sahip olduğu görülmektedir. Bu verilerin tutarlılığı, güvenilirliği ve zenginliği bilim dünyasını cezbediği gibi, bu bilgilere hızlı ulaşılması da insana dair güvenilir bir yaşamı daha mümkün kılabilmesinin beklentilerini de beraberinde getirmiştir. Gerek Cassirer'in yaşadığı dönem ve gerekse 21. yüzyılın bu ilk çeyreği dikkate alındığında bilgiye dayalı bütün verilerin yeterliliği ve ulaşılabilirliği geçmiş asırlara kıyasla çok daha şanslı bir dönemde olduğumuzu bütün insanlığa sunmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen bu bilimsel verilerden hareketle "hak temelli"lik ilkesinin sosyal bilimlerin ve dolayısıyla sosyal hizmet yaklaşımlarının temel paradigmasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Onun içindir ki, kadim insanlık tarihinin insana ilişkin bütün yaklaşımlarında günümüz "Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri"nin temel ilkelerine oldukça faydalı katkılar sağlamış olduğu görülmektedir. Batı'nın Aydınlanma Hareketinin bir

medeniyet mi yoksa bir uygarlık mı olduğu konusu sürekli tartışmalı bir konu olmuştur. Derinlemesine incelendiğinde, “insan” ve “hak” tezahürlerinin gerek evrensel insan hakları belgelerinde gerekse buna bağımlı anayasal ve yasal düzenlemelerin hak temelli yaklaşımlar üzerinden ele alındığı görülmektedir. Ama ne var ki, söz konusu olan “insan haklarının birincil geleneği” olan devredilemez hak ve özgürlüklerin toplumun her alanında sürdürülebilir güvenli bir ortam için yaşam mücadelesi veren her insan için geçerli kılınmadığı gözlemlenmektedir.

Genel anlamda yazılı ve yazılı olmayan sözleşme, belge, bildiri, anlaşma ve antlaşmaların (musâlaha) var olmasına rağmen insanların hak ve hürriyetlerine ilişkin uygulamalarda özgürlük ve güvenliğin oldukça kısıtlandığı ve doğal haklarından mahrum bırakıldıkları, adeta günümüzde efendi-köle ilişkileri statüsünde ele alınan bir yaklaşım görülmektedir. Tüm dünya insanlığının sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve bunlara bağımlı sosyo-psikolojik çıkmazları, mevcut olması gereken insan hakları bağlamında ele alındığında günümüzde de gücü elinde bulunduran kralların/efendilerin kendilerine ait olarak gördükleri kölelerine/hizmetçilerine “lütuf temelli haklar” sunduğuna ilişkin veriler insanlık tarihine kaydını düşmüştür.

İnsan ve toplumlara ilişkin elde edilen bütün bilimsel veriler yeniden kendi gerçek değerleri, ilmin hikmet ve hakikatleri ile buluşturulmalıdır. Yeniden insanı “Ahsen Takvim” kılan onu anlamlaştıran bütün unsurları ile barıştırmalıdır. İnsana dair bütün bilimsel verilere bu denli hızlı ve kaliteli ulaşıldığı günümüzde insanlığın, psikolojik, etnolojik, antropolojik ve tarihi süreçleri dikkate alınarak bilimsel zenginliklerin insanın hayrına ve faydasına dönüştürülmesi, dünyayı yaşanabilir güvenli bir konuma kavuşturulmasının zorunluluğu bütün açıklığı ile ortadadır. Analitik düşünmeyi mümkün kılan insan aklı ve onun zekâsı, bilimsel zenginliklerin farkında olarak; insanlığın neden bir çıkmazın eşiğinde olduğunu, kendisine bu denli düşman olabildiğini, bu sorunların nelerden kaynaklandığını derinlemesine tespit edebilecek ve çözüm üretebilecek yetenekte yaratılmıştır.

Tam da bu noktadan hareketle insan ve ona yönelik insan hak temelli bir sosyal hizmetin gerçekleştirilmesinde bilginin yetersizliği ve ulaşılamazlığından değil, bilginin hak ettiği ilmi değerler ölçeğinde kullanılmamasından kaynaklanmadığı görülmektedir. Bilim her ne kadar ilmi hakikatler dışına çıkartılmaya ve zoraki “Marifetullah’tan (Allah bilgisi)” bağımsız kılınmaya yönelik pozitivist ve post-pozitivist yaklaşımlar üzerinden çalışılsa da zaman zaman kendi fabrika ayarlarına dönüşmek durumunda kaldığı gözlemlenmektedir. Eko-Sistem dâhilinde insan merkezli sahip olması gereken değerleri önemseyen, “İlmü’l Cemâl (estetik, güzellik ilmi)” kabilinde bir İbn-i Sina’nın, İbn-i Rüşd’ün, İmam Gazalî ve İbn-i Haldun’un insan ve hak yaklaşımlarının tamamen ilmin hakikatleri ve gerçeklikleri çerçevesinde olduğu

görülmektedir. İlimin hikmetinden, gerçekliklerinden uzaklaştırılmış bir bilimin her ne kadar zengin bir veriye sahip olsa da insan ve toplumlara dair sorunlara çözümler üretmediği günümüzde de bütün açıklığıyla görülmektedir. Dolayısıyla insan, fitratı gereği kendi doğal haklarına ihtiyaç duyan bir varlık olarak yaratılmış ve bu hakların tüm dünya genelinde bir dokunulmazlığına ihtiyaç görüldüğü gibi ortak evrensel bir dile kavuşturulmasının da ivedilikle beklendiğinin altı çizilmesi önem arz etmektedir (Gedik, 2019: 189).

Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi

Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşme sürecine nasıl gelindiğinin anlaşılması açısından insan haklarına ilişkin nasıl bir tarihî süreçten geçilmiş olduğunun bilinmesinde yarar vardır. İnsan haklarının özellikle Batı Avrupa ülkeleri tarihi perspektifinden ele alındığında, bugünkü mevcut konumu ile bu hakların oluşumunda birçok gelişim süreçlerinin etkin olduğu görülmektedir. Öncelikle 1215 yılında İngiliz kral ve soylular/baronlar arasında imzalanan “Magna Carta” antlaşması ile “Özgürlüklerin Büyük Fermanı (Great Charter of Liberties)” ilan edilmiş, krala öngörülen bazı hakların sınırlanması ve soylu/seçilmiş halka yönelik bazı hak ve özgürlüklerin lütfedilmiş olmasına ilişkin bir antlaşmadır. İngiltere Kralı John’un imzaladığı antlaşmanın ön sözünde; İngiliz Kralı, İrlanda efendisini ve Akitanya Dükü’nün lütfu üzerinde onaylanmış bir antlaşma olduğu belirtilmiştir (National Archives, 2020). 1640 yılında gerçekleşen İngiliz Devrimi, 1648 yılı Vestfalya Barışı antlaşması azınlıklara yönelik koruma haklarının genişletilmesi, 1776 yılı Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 yılı Fransız Devrimi ve sonrasında gerçekleşen 1848 Devrimlerinin bugünkü insan haklarının mevcut konumuna oldukça fazla etki etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan trajedik hadiseler 1948 yılında “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Evrensel Sözleşme’nin imzalanmasından kısa bir zaman sonra 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edilerek, bu metin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesine de oldukça etken bir rol üstlenmiştir (Kjaerum, 2010: 19-21).

Gerek Magna Carta özgürlük antlaşması ve gerekse Fransız Devrimi’nin “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” rüzgârları “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin temellerini oluşturduğu söylenebilir de insan ve toplumlara ilişkin hak ihlallerinin önüne geçilememiştir. Oldukça plansız ve programsız sanayileşme, endüstrileşme ve buna bağımlı olarak geliştirilen modernleşme hareketi, eko-sistem içerisinde bütün yapılanmaların hızla evrilmesine ve kendine özgü değerlerinden, kodlarından ve dokularından ayrıştırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla modernleşme sürecinin mağduru olan insan ve toplumların yeni sözleşmeler bağlamında hak

ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu yaklaşımları aynı zamanda birçok Batılı ülkelerin anayasa ve yasalarında da yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte “Evrensel Temel İnsan Hakları”nın kavramsal anlamda doğal olarak yasal temeller üzerinden devletlerin koruması altına alınmıştır (Kabaoğlu, 1994: 131; Güngör, 2016: 264).

Sonuç olarak bakıldığında, Evrensel Temel İnsan Hakları ve buna ilişkin bütün sözleşmelerin anayasal ve yasal anlamda uluslararası ve ulusal boyutlarda devletlerin güvence altına alınmış olmaları dünya insanlığının temel hak ve özgürlüklerinin gasp edilmesinin önüne geçememiştir. Bugün evrensel olduğu belirtilen bütün hak ve özgürlüklerin ve buna bağımlı olduğu iddia edilen bütün demokrasi ve sosyal devlet doktrinlerinin yalnızca dünya soyluları, baronlar için geçerliliğini koruduğu gözlemlenmektedir. Magna Carta’nın ön sözünde de yer aldığı gibi, bu hak ve özgürlüklerin büyük fermanı, antlaşmaları (Great Charter of Liberties) yalnızca kralların/efendilerin lütfettikleri hak ve özgürlüklerdir.

Özellikle bütün sosyal kuramların temel anlamda dayandırılmış oldukları bütün değerlerin 10 Aralık 1948 tarihli “United Nations (Birleşmiş Milletler)” Genel Kurulu’nda ilan edilen “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” olduğu görülmektedir. BM Genel Kurulu’nda oylamayla kabul edilen bu sözleşmeye içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu 48 ülke onaylamış ve daha sonrasında da birçok ülke bu sözleşmeyi onaylamak durumunda kalmışlardır. Bu belge; “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” adı altında tarihe kaydı düşülürken, evrensellik anlamında oldukça güçlü bir kabul görerek “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” adı altında yayımlanmıştır. İnsan ve toplumlar açısından ne denli önem arz ettiği gerekçesi ile sözleşmenin 30. Maddesinde; “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz” (Ife, 2017: 279-284) ifadesine yer verilmiştir. İlgili bu madde; hiçbir ülkeye, devlete, bir otoriteye, topluluğa veya herhangi bir kişiye “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”ne ilişkin belirtilmiş olan herhangi bir kuralın birisinin dahi ihlâl edilmesi ve/veya yok sayılmasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir (Gedik, 2019: 221).

İslâm’ın Temel Hak Sözleşmelerine Katkısı

Bütün semavi dinlerin, temel olarak insan ve toplumları hak ve adil yaklaşımlar üzerinden iyilik ve barışa yönlendirme gibi oldukça ulvi misyonları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “barış” anlamına gelen “İslâm” kavramının İslâm dininin bütün temel değerlerine sirayet etmiş olduğunu söyleyebiliriz. İslâm dininin asıl ana hedefinin bir mizan/ölçü içerisinde yaratılmış

olan eko-sistem içerisinde bütün mikro, mezzo ve makro düzey unsurların barış ve huzur içerisinde sürdürülebilir bir güven ortamının oluşturulmasına yönelik olduğu görülmektedir. Elmalı Hamdi Yazır dini yorumlarken; dini “iman ve amel” mevzuu olduğunu, akıl ve ihtiyara teklif olunacak “hak ve hayır kanunlarının heyet-i mecmuası” olduğuna değinmektedir. Özet olarak; dinin, “inanmak” ve bu inanişâya bağlı davranış, hal, hareket ve tutumlar üzerinden insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve insanların karşılıklı olarak birbirlerine iyi işler, salih ameller işlemesini, barış ve huzur içinde bir arada yaşanmasını sağlayan genel kurallar bütünü olduğu vurgulanmaktadır. (Küçük & Tümer ve dğr., 2014: 22-23).

İslâm Âkidesi (Kur’an-ı Kerim & Sahih Sünnet) insana ilişkin “Eşitlik İlkesi” yaklaşımını “insan temel hakları”nın oldukça önemseddiği ve insanlar arasında hiçbir fark gözetilmeksizin “hak” kavramının bir vecibe/sorumluluk yaklaşımı ölçülerinde ele aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hiçbir insanı ayırt etmeksizin irad ettiği Veda Hutbesi’nde bütün insanların Hz. Âdem’den, Hz. Âdem’in ise topraktan yaratıldığını ifade ederek cahiliye dönemindeki bütün kan ve mal davalarını ayakları altına almış olduğunu belirterek Kur’an’dan şu ayeti okumuştur: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz ki Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”⁷ (K.K.: Hucurât 49/13). Veda Hutbesi’nde de irad edilen Kur’an’ın bu ayeti “Temel Hak ve Özgürlükler” bağlamında incelendiğinde bir barış dini olan İslâm’ın “Hak” yaklaşımını nasıl evrenselleştirdiği, insanlar arasında hiçbir din, inanç, mezhep, cinsiyet, renk, kültür, dil, etnik köken ve siyasi görüş ayrımı yapmaksızın temel hakların bir vecibe/sorumluluk olarak aksedildiği görülmektedir.

Günümüz ABD’inde son “beyaz ırkçı” saldırıların teşvik edilmesine yönelik devletin en yetkili kişilerin ve hatta ABD. Devlet Başkanı Donald Trump’ın ne denli insan hak ve özgürlükleri hiçe sayan açıklamalar yaptıkları gözlemlenmiştir. Amerika tarihinin “White Americans (Beyaz Amerikalılar)” ve “Black-Afro Americans (Siyah Amerikalılar)”ın hak ve özgürlükleri hiçbir surette eşit olamamış ve sürekli insanlar din, inanç, cinsiyet, ırk, dil, etnik köken ve siyasi görüşleri nedeni ile ayrımcılıkla karşı karşıya kalarak toplumdan dışlandıkları/ötekileştirildikleri görülmektedir. Korona-Virus (Covid-19)” olaylarının yaşandığı şu günlerde hastalığın başladığı günlerden günümüze istatistikler incelendiğinde

⁷ Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın birlikteliğinden çoğalan insanlar yeryüzünde çeşitli ırk, renk ve dillerde irili ufaklı topluluklar oluşturmuşlardır. Küçükten büyüye, bütün kabilelerden milletlere varıncaya kadar farklılık gösteren bu oluşumun, temel sebebinin kitlelerin birbirlerini tanıyıp, anlamak ve kaynaşmak olduğu anlaşılmaktadır. Yani soy, sop, ırk, renk, dil, cinsiyet vb. konularla övünmek yerine, insanların birleşmeleri bütünleşmeleri öngörülmüştür (Özek & Kahraman, 1992: 516).

“Beyaz Amerikalıların (White Americans)” dışında tüm diğer etnik kökenli insanların sağlık kurumlarından gerektiği gibi yararlanamadıkları ve bu nedenle daha çok can kaybı verdikleri görülmektedir. Sadece Chicago (Şikago)’da nüfusun %30’unu temsil eden Afrika kökenli Amerikalıların, Korona nedeni ile mevcut ölen hastalar arasında %72’ini oluşturması sorunun anlaşılmasını oldukça kolaylaştırmaktadır. Nüfus oranları dikkate alındığında ölenlerin sayısında oldukça büyük dengesizliklerin olduğu ve beyaz Amerikalılar dışındaki insanların “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”, anayasa ve diğer bütün yasalar nezdinde hak ve hukuklarının insanlara lütuf temelli bahşedildiği görülmektedir (NTV, 2020).

Hz. Peygamber (s.a.v.), “Arab’ın Arap olmayana, beyazın siyaha takva dışında üstünlüğü yoktur” buyurmuştur (İbn-i Hanbel, 1992, 5: 11). Yine bir hadislerinde, “İnsanlar tarağın dişleri gibi birbirine eşittirler” buyurmuşlardır (Armağan, 2015, s. 35). Gerek “Veda Hutbesi” gerekse İslâm’ın “vecibe-hak temelli” diğer sözleşme ve belgelerinden olan “Hilfu’l-Fudûl (Erdemliler Antlaşması)”, “Medine Vesikası” (622) ve “Hudeybiye Musâlahası” (628) derinlemesine incelendiğinde günümüzde öne sürülen insan hakları kavramlarının yalnızca pozitivist yaklaşımlar üzerinden aydınlanma hareketinin bir ürünü olarak indirgenemeyeceği, insana dair bu temel değerlerin oldukça kadim bir geçmişinin olduğu görülmektedir. 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde evrensel kabul edilen bütün temel hak belgeleri ve bu bağlamda sosyal hizmet uygulamaları “hak temelli”lik boyutları ile incelendiğinde “hak” kavramının oldukça farklı uygulamalar üzerinden bir karşılık gördüğü söylenebilir. Yani İslâm’ın “hak” ve “özgürlük” yaklaşımının sadece toplumun bir kısmına, zümrelere, soylulara/baronlara yönelik olmadığı tam tersine oldukça kuşatıcı ve evrensel olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.), 7. yüzyılda irad etmiş olduğu “Veda Hutbesi”nin ilk sözü “Ey İnsanlar!” sözü olmuştur. Burada hiçbir din ayrımı yapılmaksızın tüm insanlığa yönelik bir sesleniş söz konusudur.

Günümüzden 1431 yıl öncesi, Hicret’in 10. yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından irad edilen “Veda Hutbesi”nin ana temasını insanlığın ”hak” ve “hürriyetleri” konusunun oluşturduğu görülmektedir. İnsanlığın sosyal refahlarının artırılması ve güvenli bir yaşamın sağlanmasına yönelik ıslah (terbiye) edici ve müdâhil, operasyonel (pratik) yaklaşımli bir sosyal hizmetin koruyucu-önleyici yöntemler ile uygulanılmasının gerekliliğine bir örnek teşkil ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ilgili bu hutbede insanlığa yönelik temel mesajları, ilmin ve Dolayısıyla bilimin temel “mihenk taşı” olan İslâm dini prensipleri dâhilinde

aktardığı görülmektedir. Konuya ilişkin “Veda Hutbesi ve İnsan Hakları⁸” konusunda daha geniş bilgiye ulaşılarak incelenmesi önem arz etmektedir (İslâm&İhsan, 2020).

İslâm, tüm insanlığa insan olmalarından kaynaklanan sorumluluklarına dikkat çekmiş ve bu bağlamda birbirlerine karşı ne tür yaklaşımlarda bulunmaları gerektiğini vurgulamıştır. İnsana yüklenen bu sorumlulukların ve görevlerin “vecibe-hak temelli” sorumluluklar çerçevesinde ele alınabildiği görülmektedir. İslâm’ın bu sorumluluk yaklaşımının Müslüman ülkelerin hazırlamış oldukları bütün temel insan hak sözleşmeleri, beyanname ve anlaşmalara (musâlaha) derinlemesine yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı zamanda ilgili bu belgelerin “vecibe-hak temelli” sorumluluklar bağlamında kendine özgü yapıları ile bu belgelerin 1948 yılında imzalanmış olan “Evrensel İnsan Hakları Sözleşmeleri” eşliğinde de ortaya konulmuş olduğu görülmektedir. Bu belgelerin; “Üniversal İslâm Beyanname (1980)”, “İslam’da Temel Hak ve Hürriyetler Beyanname (1981)”, “İslam Evrensel İnsan Hakları Beyanname (1982)”, “Kahire İnsan Hakları Beyanname (1990)” ve “Tahran İnsan Hakları Beyanname (1990)” gibi belgelerin olduğu görülmektedir (Gedik, 2019: 176).

Sosyal Hizmetlerin Gerekliliği

Sosyal hizmetlerin bütün görev alanları incelendiğinde kendine özgü bir disipline sahip olduğu gibi, diğer birçok disiplinlerle ortak multidisipliner yönlerinin olduğu görülmektedir. Bütün hizmet alanının sınırlılıklarına bakıldığında, Eko-Sistem’in bütün “Kronosistem (Chronosystem)” zamanlaması dâhilinde sürekli değişen ve gelişen faktörler dikkate alınarak “Mikro (Bireysel)”, “Mezzo (Aile)” ve “Makro (Toplumsal)” düzeyde hizmetleri içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda sosyal hizmetlerin gerekliğini de bütün bu düzeyler arası “Exo Düzey-Dinamik (Dynamisch-Exoebene)” etkileşimlerin zorunluluğu ile yakından ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin bütün bu süreçler incelendiğinde, insanın doğum ve ölümü arasındaki yaşam süreçlerinin tamamen “Ekolojik/Eko-Sistem” orijininde ele alınarak diğer bütün faktörler ile etkileşim, değişim ve gelişim sürecinde olduğunu ortaya koymaktadır (Bronfenbrenner, 1981), (Stamm & Burger, 2011: 1).

Michel Foucault’un “Bilgi Arkeolojisi (Archäologie des Wissens)” isimli eserinde: “Bilim dünyasındaki bütün disiplinlerin, kuram (teori) ve kavramların sürekli canlı tutulmasında,

---

⁸ Günümüz sosyal hizmet yöntemlerinin farklı “Hak Temelli” yaklaşımlar üzerinden uygulandığının daha iyi anlaşılması açısından Veda Hutbesi’nin mutlaka okunması önem arz etmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları dikkate alınarak Veda Hutbesi’ni ilgili bu bölümde yayınlama durumumuz olmamıştır.

ortaya çıkan yeni yaklaşım ve modellerin, kurumsal kimlik ve kurallarının sınırları belirlenirken bir kontrol sistemi oluşturulmaktadır” bilgilerine yer vererek disiplinlerin kuramlar üzerinden sürekli canlı tutulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Foucault, 1972: 224). Ancak bu durumda sosyal hizmet disiplininin kuramlar üzerinden canlı tutulmasının gerekliliği dikkate alınacak olursa, bunun eko-sistem içerisindeki sürekli dinamik ilişkiler üzerinden mümkün olabileceği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanın holistik anlamda bir bütün olarak eko-sistemin en değerli unsuru olduğunu ve sosyal hizmetlerin de bu nispette oldukça gerekli olduğunun altı çizilmesi önem arz eden bir konudur.

Sosyal hizmet yaklaşımlarının kendi disiplini dâhilinde uygulanırlığının mümkün olabilmesi için insana “hak temelli” yaklaşılmasını oldukça zorunlu kılmaktadır. Çünkü bilimsel bütün disiplinlerin temel değerlerinin, hak ve adalet ilkeleri üzerinden oluşturduğu görülmektedir. Bu gerekçeler ile oldukça değer atfeden “hak temelli” bir sosyal hizmetin “Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi”ne, bu bağlamda anayasa ve yasalar nezdinde bütün insanlığa yönelik, birey, aile ve grupların din, mezhep, cinsiyet, kültür, dil, renk, ırk, etnik köken ve siyasi görüş ayrımı yapmaksızın onur ve haysiyetin korunarak yaklaşılmasının gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Sosyal Hizmet Uygulamalarında Temel Değerler

Sosyal hizmetlere ilişkin bütün temel değerler incelendiğinde, bunların insan ve toplum refahının sağlanmasına yönelik holistik uygulamaların temel değerler ile özdeşleştirilmiş ortak değerler olduğu görülmektedir. Batı dünyasında Avicenna olarak bilinen İbn-i Sina, günümüz sosyal kuramlarında yer almış olan birçok temel prensipleri, değerleri 18. ve 19. yüzyılın aydınlanma dönemi olarak adlandırılmış olan karanlık dönemin sosyal bilimcilerinden asırlar öncesinden ortaya koyan İslam düşünürlerinden birisi olmuştur. İnsan ve insana ilişkin birçok alanda bilimsel tespitleri ve öngörülleri insanlık tarihi boyunca önem arz ettiği gibi günümüzde de birçok bilim insanının düşüncelerini şekillendirmiş ve yön vermiştir. İbn-i Sina’nın insana olan holistik yaklaşımı, insanın bir “vücut/bedenden (fiziksel ve biyolojik) ibaret yaratılmışlığının ötesinde onu manen değerli kılan “can/ruh (nefs)” yönünün de olduğunu belirtmiştir. Özellikle bütün sosyal bilim disiplinlerine kazandırılmış olan insana bu bütüncül bakış açısı sosyal hizmetlerin insan hakları bağlamında temel değerlerini oluşturduğu görülmektedir.

İbn-i Sina’nın bu holistik yaklaşımının temelinde; insanı insan yapan en önemli değer Allah’ın (c.c.) bizzat kendisinden insana üfleyerek lütfettiği “can/ruh (nefs)” olduğunu belirtmekte ve bu temel değer kutsal bir “cevher” olduğunun altını çizmektedir. Her ne kadar

pozitivist, indirgemeci doktrinler İbn-i Sina'nın insanı değerli kılan bu holistik yaklaşımlarını determinist bakış açıları ile reddetmiş olsalar da halen günümüzde özellikle de değer temelli sosyal hizmet yaklaşımlarında oldukça önem arz ettiği gözlemlenmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında İbn-i Sina'nın, insanın insanda cevherleştirmiş olduğu "can/ruh (nefs)" olgusunun insanı insan yapan oldukça değerli bir yaklaşım olduğu görüşü kabul görmüştür (Kunzmann & Burkard, 1991: 76).

Sosyal hizmet yaklaşımlarının temel değerlerini bu perspektiften bakıldığında konunun dini/manevi açıdan ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle İslâm Âkidesi bağlamında, sosyal hizmetlerin merkezinde en değerli olan mikro organizma bireyin, İslâm dini perspektifinde de oldukça kıymetli bir değer olduğu görülmektedir. İslâm Âkidesi Allah'ın (c.c.) insanı "Ahsen-i Takvim (en güzel surette/biçimde/kıvamda)" üzere (K.K.: Tin 95/4) yarattığını, yaratılmışların içinde "şan, şeref sahibi, onurlu ve en üstün" (K.K.: İsra 17/70) kıldığını kesin deliller ile ortaya koymaktadır. İnsanın oldukça değerli ve saygın kılınışı onu ekolojik/eko-sistem içerisinde "Mükerrem (hürmet ve tâzim edilen, ikram olunmuş)" (Yeğin & Badıllı ve dğr.,1990: 70) kutsal bir varlık olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet perspektifinden bakıldığında, insanın bu denli şerefli, değerli ve mükerrem kılınmış olması insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını da oldukça arttırmakta ve hak temelliliğin ötesinde vecibe temelli bir sorumluluk yüklediği de görülmektedir. İnsan; insanı yok etmekle değil korumakla sorumludur. İnsan, sosyal hizmetlerin temel bir değeri olarak, diğer insanları koruyup kollaması, güven içerisinde bir yaşam sürmesi, birbirlerinin "Halife⁹"si olarak oldukça önemli bir misyon ile görevlendirilmiş olduğu bilinci ile hizmet etmelidir.

İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmet Yaklaşımları

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'nun Temmuz 2014 yılında gerçekleştirmiş olduğu genel kurulunda sosyal hizmet disiplininin, bir "insan hakları mesleği" olduğu bildirilmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle sosyal hizmet yaklaşımlarının, insanı merkezine aldığı ve onu değerli kılan her unsurun holistik anlamda önem arz ettiği görülmektedir. İnsan temel

⁹ Kur'an-ı Kerim: Bakara 2/30: Hatırla ki, Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? Dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi her halde ben bilirim, dedi. Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanın Allah'ın halifesi olduğunu sarahaten belirten herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Âyetlerin bazılarında geçen "halife" kelimesi ardıl, sonradan gelen, birinin yerine geçen kimse anlamındadır. Allah'ın herhangi bir vekile ihtiyacı olmadığı gibi, O'na vekâlet edebilecek bir varlık da mevcut değildir. Kur'an-ı Kerim'de, yeryüzünün yöneticisi olarak tayin edildiği belirtilen insan, "halâife fi'l-ard; yeryüzünde birbirlerinin halifesi" olarak görevlendirilmiştir (Güngör, 2016: 18), Bu konuda bkz.: (K.K.: En'am 6/165), (K.K.: A'raf 7/69, 74), (K.K.:Yunus 12/14, 73), (K.K.:Nemi 27/62), K.K.:Fatır 35/39) ve (K.K.:Sad 38/25)

hak ve özgürlüklerin, insanlara yönelik fırsat eşitliklerinin sağlanmasında, onur ve haysiyetinin korunmasında, onların iyilik haline yönelik hizmetleri kapsayan bir yaklaşım olduğun altı çizilmektedir. Bu gerekçeler ile makro düzey bütün devlet kamu kurum ve kuruluşları, mezo düzey bütün sivil organizeler, STK'lar, insan haklarına ilişkin bütün sosyal hizmet enstrümanları ile insan onurunu tehdit eden unsurlara karşı mücadele verdikleri, onu her yönü ile koruma altına aldıkları görülmektedir (Healy, 2009: 38). “İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi” başlığı altında BM'nin 1992 yılında yayınladığı sosyal hizmet okulları ve sosyal hizmet mesleklerine ilişkin el kitabında, sosyal hizmetlerin bütün ilgi alanının insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında insanın birincil haklarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Sosyal hizmet uygulamaları, insan hakları konusundaki bu önemli misyonunu gerçekleştirirken, bütün bu hakların yalnızca bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik olmadığını, insanların dokunulmaz haklarının gerekliliğine dikkat çekmektedir (United Nations, 1992; Gungör, 2016: 264).

İnsan hakları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının işlevselliğinin, “Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW-International Association of Schools of Social Work)” ve “Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW -International Federation of Social Workers)”nın 2014 Temmuz ayında gerçekleştirilen genel kurulunda şu şekilde özetlenmiş olduğu görülmektedir (Björn, 2016: 18-23). İnsan Hakları Bağlamında IASSW & IFSW'nin Sosyal Hizmet Tanımı: “Sosyal hizmet, sosyal değişme ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet mesleği, insan ve toplum bilimleri ve yerel bilgiden oluşan eklektik bilgi temeli aracılığıyla insan refahını iyileştirmek için bireyleri ve sistemleri bir araya getirir (IFSW, 2014).

Sonuç-Tartışma

Sosyal disiplinleri oluşturan günümüzün bütün kuramların dayandırıldığı temel hakların, 10 Aralık 1948 tarihli “UN-United Nations (Birleşmiş Milletler)” Genel Kurulu'nda ilan edilen “Evrensel İnsan Hak Sözleşmesi” olduğu görülmektedir. Tüm insanlık tarafından oldukça kabul görmüş ve oldukça yeterli seviyede ülkeler tarafından imzalanmış olan bu sözleşme “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” olarak tarihe geçmiştir. Uluslararası kabul görmüş olan bu sözleşmenin “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmesi” olarak yayımlanmıştır. 30 madde olarak belirlenen bu sözleşmenin son maddesinde; “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir

devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz” (Ife, 2017: 279-284) ifadeleri yer almaktadır. Yani sözleşmenin 30. Maddesi gereği; hiçbir ülkenin, devletin, topluluk veya herhangi bir bireyin “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmesi”nde yer alan kuralların herhangi birisinin yok sayılması ve ihlâl edilmesi yönünde bir girişimin söz konusu dahi yapılamayacağı bildirilmektedir (Gedik, 2019: 221).

Sosyal disiplinlerin temel yaklaşımlarını oluşturan “hak” kavramının, günümüz sosyal enstrümanları üzerinden ele alındığında ne yazık ki, insana hak ettiği değerleri sunamadığı gibi, onun dokunulmaz birincil haklarının muhafazası yönünde de etkin olmadıkları görülmektedir. Özellikle “İnsan Hakları” kavramı birçok perspektifte multidisipliner boyutları ile ele alındığında adalet ve hukuk disiplininin “hak” kavramının ne olduğuna ilişkin birçok kuramların üretilmiş olmasına rağmen “hak” kavramının kendine özgü paradigmasını objektif ya da sübjektif anlamda derinlemesine dolduramadığı ve hep bir eksik yanının olduğu görülmektedir. Ancak “hak” kavramının “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmesi”nin de ötesinde bir yaklaşım ile insanı değerli kılan kendi kodları üzerinden okunmasının gerekliliğini her zaman zaruri kıldığı gözlemlenmiştir. “Hak” ve “hak temelli yaklaşım” insanın var oluşundan, Hz. Âdem ve Havva’dan ve onların zürriyeti Habil ve Kabil’den günümüze kadar konu edilmiş en değerli teorilerin başında gelmektedir. Eko-Sistem yapılanma içerisinde mikro, mezzo ve makro ölçeklerde ele alındığında, dini, toplum ve doğa boyutları ile ele alınmış olduğu, ana rahmine bir cenine/bebeğe müdahalede bulunulmasından, işçinin, mültecinin, kadının, siyahın, yaşlının vb. gibilerin ”hak talepleri”nin getirildiği insan topluluklarının bir çıkmazı olarak oldukça geniş perspektiflerle ele alındığı görülmektedir.

Dolayısıyla araştırma kapsamında dikkati çeken, insanlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının 3 farklı yaklaşımının olduğu ve bu her bir yaklaşımın da kendisini kendi özelinde “Hak Temelli” bir yaklaşım olarak tanımladığı gözlemlenmiştir. Bu her bir yaklaşımın hak temelli ilkeleri dikkate alınarak nasıl bir yaklaşım sergiledikleri sonuç bölümü olarak ele alınması önem arz etmektedir.

“Lütuf Temelli (Pozitivist/İndirgemeci)” Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Dünya genelinde bütün insan temel hak ve özgürlüklerine ilişkin sözleşme, antlaşma ve belgeler incelendiğinde günümüz insanlığının en çok karşı karşıya kaldıkları sorunların başında, sosyal hizmetlerin “Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmesi”ne, anayasa ve yasalara oldukça aykırı olduğu ve insan onurunu kapsayan bir hizmetin olması gereken doğal haklar kapsamında

verilmediği gözlemlenmektedir. Özellikle bu türden yaklaşımların genellikle “Batı Uygarlığı” olarak adlandırılan, başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere (Birleşik Krallık) ve bazı Avrupa Birliği üye ülkelerinin (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Avusturya gibi) insana ilişkin genel bütüncül yaklaşımlarının “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmeleri” bağlamında oldukça sorunlu olduğunun tespitleri yapılmıştır. Dolayısıyla “Politik bir varoluş” (Thompson, 2016: 35) mücadelesi olarak görülen sosyal hizmet yaklaşımlarının aynı zamanda ilgili bu ülkeler tarafından “lütuf temelli” sosyal hizmet yaklaşımlarına dönüştürülmüş olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmamız kapsamında konu incelendiğinde, bunun en belirgin nedenlerinin, 1215 yılında imzalanan “Magna Carta” antlaşmasının temel kodlarına dayandırılan bir “hak” anlayışının geliştirilmiş olduğu gözlemlenmektedir. “Özgürlüklerin Büyük Fermanı (Great Charter of Liberties)” olarak ilan edilmiş olan Magna Carta antlaşmasının temel ilkeleri İngiliz Kralı John’un yalnızca soylulara/baronlara, toplumun seçilmiş özel insanlarına lütfedilmiş haklarını kapsamaktadır. Nitekim bu öngörülen lütuf temelli hakların toplumun diğerleri olarak ötekileştirilmiş olan (soyluların/baronların dışında kalanlar) insanlara bir lütuf olarak dahi ön görülmemektedir. Batı uygarlığı ve bu bağlamda Aristo’nun insanların iki grup halinde doğmuşluğu insana dair bütün exo-dinamik ilişkilerde kendisini gösterdiği görülmektedir. Aristo; bir kısım insanların “hizmet edilen (hürler)” olarak doğarlarken bir diğer kısım insanların da “hizmet eden (hizmetçi/köleler)” olarak doğduklarından bahsetmektedir (Akgündüz, 2017: 13). Bu temel felsefeler üzerinden bir Batı uygarlığının ve bu bağlamda “lütuf temelli” yaklaşımların geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Aristo’nun dediği ve Magna Carta’nın ön sözünde de yer aldığı gibi; Batı uygarlıklarının “Hak ve Özgürlük”lerinin büyük fermanı olarak görülen bu antlaşmalar (Great Charter of Liberties) yalnızca Batı sosyal politikaların öngördüğü demokrasilerin kralları/efendileri tarafından hizmetçilerine/kölelerine lütfedilebilecek hak ve özgürlükler olarak algılanılmaktadır.

Günümüzde oldukça çıkar ilişkilerine dayalı, endüstrileştirilmiş bir sosyal hizmetin nasıl “lütuf temelli” Pozitivist (Neolojist/İndirgemeci) yaklaşımlar üzerinden uygulanıldığı dünyanın son sığınmacı/mülteci krizleri ile karşı karşıya kaldığında ve en nihayetinde Korona-Virüs (Covid-19) salgınlarında bütün açıklığı ile görülebilmektedir. Uluslararası ve ulusal bütün sosyal hizmet uygulamalarının “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”, anayasa ve yasalar nezdinde “insan onur ve haysiyetinin” ne denli değersizleştirildiğine tüm dünya bir kez daha şahit olmuştur. Her türlü “Güç” enstrümanlarının çıkara temelli insanlık üzerinde nasıl acımasızca lütuf temelli yaklaşımlar üzerinden kullanıldığının tespitleri yapılmıştır.

Sanayi/Teknoloji, Ekonomi ve bütün bunlara paralel askeri “Güçler”e hâkim olan başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere Birleşik Krallığı ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin imzalamış oldukları bütün insan temel hak sözleşmelerine rağmen sosyal hizmet kuramlarını nasıl hiçe saydıkları görülmektedir. Dünya’da hak ve hürriyetlerden mahrum bırakılmış, güvenli bir ülkeye sığınma arayışında olan 71 milyondan fazla sığınmacıların/mültecilerin Batı Avrupa ülkelerinin sınırları arasında sıkıştırılmış bir insan haklarının insafına terk edildiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin 2018 yılı raporlarına yansıtılan bu lütuf temelli sosyal yaklaşımları bir insanlık ayıbı olarak tarihe geçmiştir. Kendi toprakları/ülkesi içerisinde güvenli bir ortam arayan insanların 41.3 milyonu aştığı belirtilmektedir (UNHCR, 2019). Kralların kölelerine tanıdıkları “lütfettikleri” haklar kadar “Lütfedilen Haklar” üzerinden onurlarına sahip çıkmak isteyen insanların sayılarının her geçen yıl oldukça hızlı bir artış gösterdiği tespit edilmiştir.

“Lütuf Temelli” sosyal hizmetlerin yeryüzünde ne denli insan haklarını, onur ve haysiyetini ihlal edildiği, en önemlisi de insan hakları ve sosyal hizmet ilişkilerinin ne denli “Pozitivist (İndirgemeci)” yaklaşımlar üzerinden tamamen bitirmeye yüz tuttuğu gözlemlenmektedir. Uluslararası ve ulusal sosyal hizmet uygulamalarının mevcut kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde “Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmesi”nde yer alan insan onurunun korunmasına ilişkin oldukça yetersiz kaldığının tespitleri yapılmıştır. “Güç” unsurunun her şeyin üstünde bir yaklaşım olarak kullanılıyor olması oldukça endişe verici bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla mevcut sosyal hizmet yaklaşımlarının Batı Uygarlığının lütfu doğrultusunda bir “Lütuf Temelli Sosyal Hizmet”lere dönüştürülmüş olması gerek insan hakları ihlalini ve gerekse eko-sistem içerisinde sosyal hizmetlerin disiplinler anlamda uygulanırlığını engellemektedir.

“Hak Temelli (Post-Pozitivist/Sekülerist)” Sosyal Hizmet Yaklaşımı

“Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmeleri”ni temel bir değer olarak aldığı iddia eden “hak temelli (sekülerist)” sosyal hizmet yaklaşımlarının özellikle Almanya’da geliştirilmiş olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal bilimlerin II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal hizmet uygulamalarının kuramsal/teorik yapılarının eleştirel boyutları ile geliştirilmesinde model oluşturan Almanya’nın 19. yüzyılın pozitivist sosyal akımlarına “Eleştirel Teoriler (Kritische Theorie)” ile karşılık verdiği bilinmektedir. Almanya’nın 1923 yılında “Frankfurt Okulu (Frankfurter Schule)” üzerinden geliştirmiş olduğu eleştirel sosyal teoriler, öncelikle Batı Avrupa ülkeleri arasında ve sonrasında da dünya genelinde önemli bir karşılık bulmuştur.

Federal Almanya'yı insan hakları bağlamında sosyal hizmet yaklaşımları noktasında oldukça başarılı kılınmasının gerekçeleri, 1919 Weimar dönemi anayasasında yer alan dini ve sosyal konulardaki insan ve toplumların temel haklarına ilişkin yasaların II. Dünya Savaşı sonrasında 1949 yılı anayasasında aynen korunarak hiçbir değişiklik yapılmadan taşınmış olan anayasa maddelerinin olduğu söylenmektedir. Anayasayı insan hakları noktasında oldukça güçlü kılan ilgili bu maddeler sosyal hizmetlerin "hak temelli" olarak uygulanırılığını mümkün kıldığı görülmektedir. Özellikle 1949 Federal Anayasa'nın 136., 137., 138., 139., 140. ve 141. Maddelerinin "Dini Cemaatler Kanunu (Recht der Religionsgemeinschaften)"nu içeren maddelerin 11 Ağustos 1919 tarihli Alman İmparatorluğu'nun Weimar Anayasası'ndan alındığı (Grundgesetz, 2015: 129) ve bu yasaların Federal Almanya'nın "Almanya Sosyal Devlet Yapısı Sistemi"ni seküler bir yaklaşım olarak güçlü kıldığı görülmektedir. Bu "İkili-çiftli (Dualität)" yapının "BAGFW-Serbest Sosyal Hizmetler Federal Çalışma Topluluğu" (BAGFW, 2020) çatısı altında organize olmuş 3'ü seküler (AWO, PARİTÄT, DRK) ve diğer 3'ü dini sosyal hizmet kurumlarından (DCV, DW & EKG, ZWST) oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Seküler sistemin bu çift yapılandırılmış bu sistemi ülke sınırları içerisinde Hıristiyan ve Yahudilere yönelik "hak temelli", "değer temelli" bir sosyal hizmet sunabilirken, özellikle Müslümanlara yönelik Evrensel İnsan Temel Hak Sözleşmeleri, anayasa ve yasalar bağlamında "hak temelli" sosyal hizmet sunulmasına oldukça sorunların yaşanmış olduğunun tespitleri yapılmıştır.

Federal Almanya, II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılmış bir Almanya'nın yeniden inşa edilmesinde, sanayi, endüstri ve ekonomik anlamda gelişiminde oldukça göç almış bir ülke konumundadır. AB üye ülkeler arasında oldukça yaşlı nüfusa sahip olması, buna bağlı olarak en fazla iş gücü göçü alan ülke konumuna gelmesi, son sığınmacı/mülteci krizlerinden kaynaklanan olumsuzlukların peş peşe yaşanması Almanya'nın hak temelli sosyal yaklaşımlarının eleştirilmesine neden olmuştur. 1960 sonrasındaki bütün bu olumsuz süreçlerin Federal Almanya'nın "hak temelli (sekülarist)" yaklaşımlarının her geçen bir zamanda "lütuf temelli" sosyal hizmet yaklaşımlara doğru evrilmesine neden olmuştur. Sadece Almanya'da 4.3 milyon civarında göçmenlik geçmişine sahip Müslüman'ın yaşadığı ve bu rakamların birçok istatistik verilerine göre ortalama 5 milyon olduğu belirtilmektedir (DIK-AİK, 2018). Bu belirtilen oran içerisinde % 63 ile Türkiyeli göçmenler yer almaktadır. Dolayısıyla ülke sınırları içerisinde yaşayan göçmenlere yönelik bütün sosyal hizmet yaklaşımlarının insan hakları bağlamında ele alındığında oldukça sorunlu yaklaşımlar olduğunu ortaya koyan birçok belge ve raporların yayımlandığı görülmektedir. AB üye ülkeler bazında "hak temelli" sosyal hizmet uygulamalarında oldukça örnek alınan bu yapılanmanın "hak temelli"lik ilkelerinden "Evrensel

Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” bağlamında uzaklaştığı görülmektedir. Anayasa ve yasalar bağlamında ülke sınırları içerisinde bütün insanlara yönelik uygulanmayan sosyal hizmet yaklaşımlarının Federal Anayasanın “Eşitlik İlkesi”ne oldukça ters düştüğü görülmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bütün bu olumsuzluklara ilişkin veriler, Batı uygarlığının güçlü üye ülkeleri, ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin ve özellikle de Federal Almanya’nın insan hakları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının post-pozitivist yaklaşımlı “hak temelli (sekülerist)” sosyal hizmet yaklaşımlarının “lütuf temelli” pozitivist (neolojist/indirgemeci) uygulamalara dönüştürülmüş olduğudur. Bu bağlamda temel insan hakları sözleşmelerinin, anayasa ve yasaların devlet ve makro kurumlar tarafından dikkate alınmayarak sosyal hizmetlerin her anlamda devletin “politik bir varoluş” (United Nations, 1992: 35) mücadelesine dönüştürülmüş olduğu söylenebilir.

“Vecibe-Hak Temelli” Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Araştırma çerçevesinde elde edilen veriler üzerinden “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” bağlamında uygulanması gereken sosyal hizmetlerin nasıl bir yaklaşım olması gerektiği incelendiğinde, Batı orijinli kullanılan günümüzün “hak” kavramı, insanlığın doğuştan sahip oldukları birincil devredilemez ve vazgeçilemez hakları içermediği tespit edilmiştir. Çünkü insanın doğal hakkını içeren birincil, ikincil ve üçüncül hakların oldukça sorumluluk yaklaşımlı alınmasının gerekliliğini yani “vecibe-hak temelli” olarak alınmasını zaruri kılmaktadır. Dolayısıyla bu birbirlerine benzer ortak noktaları olduğu gibi belirgin kırmızı çizgileri de olduğu görünen “hak” ve “vecibe-hak” yaklaşımları ancak İslâm Âkidesi (Kur’an-ı Kerim -Sahih Sünnet) üzerinden karşılık bulabilecek bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Hak kavramı inançlar üzerinden ve özellikle de İslâm Âkidesi yaklaşımı ile ele alındığında ancak bir karşılık olarak vecibe/sorumluluk üzerinden tarifinin mümkün olabileceği görülmektedir.

Dolayısıyla ülkelerin imzası bulunan ve mutabık kalınan “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” ilkeleri insanın dünyada güven ortamında yaşamasına ilişkin oldukça bağlayıcı bir bildirge, bir akit ve bir antlaşma olduğu görülmektedir. Yani bildirmede de ele alındığı gibi, 30. Madde; “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz” (İfe, 2017: 284) ifadeleri bildirgenin sınırlılıklarını oldukça açık bir dille noktalandığı görülmektedir. İmzalanmış olan bu sözleşme,

herhangi bir ülke tarafından dikkate alınmıyor veya çıkar temelli yorumlanıyor ise “hak” kavramının “Güçler İlkesi” bağlamında, kim güçlü ise o haklıdır yaklaşımı ile insanın değersizleştirileceği düşünülmektedir. Günümüzde ne yazık ki, 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda birçok ülke tarafından kabul edilen “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”nin, yine kendilerini her alanda güçlü ilan eden ilgili bu ülkeler tarafından ihlal edildiği görülmektedir. Evrensel bu hakların, seküler anlamda sadece dünyalık olduğu düşüncesi ile hiçbir sorumluluk yüklenmeyen bu ülkelerin kendi güçleri üzerinden bir lütuf dağıtma eğiliminde oldukları görülmektedir. Nitekim İnsan haklarının dünya genelinde ihlal edilmesinin bir sonucu olarak “Dünya'nın Beşten Büyük Olduğu” ve bu beş güçlü devlet (ABD, Çin, İngiltere, Fransa ve Rusya) tarafından “hak temelli”lik ilkelerinin çıkar ilişkilerine dayalı bir “lütuf temelli”lik ile sık sık ihlal edilmektedir. Bu türden bir hak yaklaşımının ister istemez insanın sahip olduğu temel değerler noktasında kırmızı çizgileri olan bir sorumluluk anlayışında “vecibe-hak temelli” kavramı gündeme getirmektedir.

İnsan hakları ve sosyal hizmet bağlamında “vecibe-hak” yaklaşımının temel değerleri “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”nin ötesinde insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını holistik yaklaşımlar üzerinden ele almaktadır. İnsanın onur ve haysiyetine ilişkin sürdürülebilir bir güvenin sağlanması, eko-sistem içerisinde bütün mikro, mezzo ve makro düzey yapılanmalara bir hizmet anlayışı yüklemektedir. İnsana karşı sunulan bu hizmetlerin dünyada bir karşılığının olabileceği gibi, ahirete yönelik de bir sorumluluk yüklediği görülmektedir. Kısacası, eko-sistemin insan için yaşanabilirliği mümkün kılacak bütün yaklaşımların vecibe temelli sorumluluğu vardır. Lakin vecibe-hak temelli bu sorumlulukların ihmali ve ihlali, insanlara dünyada ıslah edici bir zorunluluk getirdiği gibi ahirette de bir yükümlülüğü ve cezası olacaktır. İnsanların birbirlerine karşı vecibe-hak temelli sorumlulukları aynı zamanda ahiretlere yönelik dünyadaki imtihanları olarak görülmektedir. İnsanların bireysel anlamdaki bütün vecibe-hak temelli sorumlulukları aynı zamanda hiçbir bireye veya sisteme/düzene yüklenemeyecek olan birincil sorumluluklardandır. İnsanın temel ve tabii haklarının sorumluluğu hiçbir güç ve/veya bir sistem tarafından insanlara günümüzün seküler hak anlayışı ile lütfedilemezler. İnsanların kendi haklarını koruması ve birbirleri üzerindeki doğal haklara riayet edilmesi, Cenab-ı Allah'ın yeryüzünde bir yöneticisi olarak tayin ettiği (halâife fi'l-ard), kendilerine insanlık için faydalı/hayırlı (salih amel) “Sosyal Hizmet (İnsani Hizmet)”lerin sunulmasına yönelik bir misyon/sorumluluk yüklenmesi hadisesidir. Burada önem arz eden husus; sosyal hizmet sunan bir bireyin, Allah'ın (c.c.) en mükemmel, eşsiz yarattığı varlığa (insana) fitratı gereği faydalı güven sağlayıcı hizmetlerin “vecibe-hak temelli” bir sorumluluk çerçevesinde ulaştırılması bilincidir.

Sonuçlara İlişkin Öneriler

Allah (c.c.) bağışlayıcı ve affedicidir. İnsanlar da kendilerine karşı işlenen bütün suçları, hataları affedebilirler. Ama ne var ki, Allah'ın (c.c.) en değerli, en güzeli (Ahsen-i Takvim), eşsiz, mükemmel ve şerefli yaratılmış olduğu insanın güvenli sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılacak Eko-Sistemin hoyratça katledilmesine rıza göstermediği, “Din”in, “Toplum (Çevre)” ve “Doğa (Tabiat)”nın insanı affetmediğini yaşamın her alanında hissetmekteyiz. Sanayileşme/endüstrileşme üzerinden tahrip edilmiş bütün sosyal değerlerimizin ne denli çok değerli olduğunu son aylarda yaşanan “COVID-19” krizi oldukça iyi anlatmaktadır.

Sürekli değişen ve değişen dünyamızda “4. Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0)”nin oldukça hızlı bir şekilde “5G Teknolojisi Yapay Zekâ Devrimi (Yeni Nesil Dijital Teknoloji)”ne dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Asrımızın en büyük sorunu olarak adlandırılmış “Korona-Virüs (COVID-19)” salgınının en başta tüm insanlığı sosyal disiplinler üzerinden yeniden terbiye (ıslah) ettiği ve hoyratça tahrip edilmeye çalışılan eko-sistemin yeniden yaratıcısı üzerinden kendi fabrika ayarlarına dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Yani sistemin orijininin uzaklaştırılmış olan “İnsan” yeniden sistemin merkezine çekildiği, ait olduğu yere yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Sosyal bilimlerin insana dair bütün bu krizler üzerinden yeni farkındalıklar oluşturması ve “hak” kavramının yeniden kendi değerleri üzerinden bir “vecibe-hak (ödev/sorumluluk)” yaklaşımı ile ele alınarak yeni kuramlar üretilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sosyal bilimlerin aydınlanma ve modernizm iddialar ile ortaya çıkan sahte bilim tanrıları ve tanrıçalarının, peygamber ve meleklerin lütuf temelli zihniyetlerinden kurtarılması önem arz etmektedir. Hoyratça imha edilmeye çalışılan Eko-sistemin şu veya bu şekilde kendi fabrika ayarlarına dönüştüğü gözlemlenmektedir. Önemli olan bu dönüşümlerin, gelişimlerin gerçekleştiği, eko-sistemin kendi “Kronosistem (chronosystem)” zamanlaması dâhilinde sosyal disiplinlerin kendilerini nasıl dönüştürebilecekleri ve yenileyebilecekleri hususudur. Tam da bu noktada “hak” ve “insan” kavramlarının insanlığın yeryüzünde yaratılmışlığının bir misyonu olarak algılamalı ve böyle bir kriz sürecinde bütün mikro, mezzo ve makro düzey eko-sistem unsurlarının üzerine düşeni azami derecede yerine getirebilmesi noktasında önemli bir fırsat olarak görülmelidir. Son 250 yılın pozitivist, post-pozitivist, sekülerist, aydınlık ve modernizm iddiaları ile ortaya atılan kardeşlik, barış ve eşitlik iddialarının oldukça manipülatif iddialar olduğu ve insanlığın kendi kendisini yok etmesi üzerine kurulmuş bir düzen olduğu insan ve toplumların içerisinde bulunduğu çıkmazı tam anlamı ile yansıtmaktadır.

Cenab-ı Allah, insanı birbirlerini yok etmesi için değil tam tersine “Halâife fi’l-Ard / Yeryüzünde Birbirlerinin Halifesi)¹⁰” olarak yaratmıştır. İnsanların ve dolayısıyla sosyal hizmet yaklaşımlarının mevcut “Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmesi”nin de ötesinde bir hak anlayışı ile yaklaşılmasını “vecibe-hak temelli” sorumluluklar bağlamında yeniden sosyal kuramların geliştirilmesini zaruri kılmaktadır. Ancak bu şekilde yeryüzünü yok etmekle meşgul olan “arzın kurdu”na dönüştürülmüş insanın, kendi aslına dönüştürülmesi ve “semanın çocuğu” olarak yeryüzünün yeniden imarıyla ilgili “kutsal bir görev” ile görevlendirilmesi mümkün olabilecektir.

İnsanın temel değeri ve kendi fitratı üzerinden ele alındığında, sosyal hizmetlerin bir disiplin olarak endüstrileştirilmiş toplumların insan algısını değiştirmek gibi bir misyonunun olması önem arz etmektedir. Bu gerekçeler ile sosyal hizmet disiplini;

- Sosyal çalışanlar değil sosyal hizmet uzmanları yetiştirmelidir.
- Sosyal servisler değil, sosyal destek kurumları oluşturmalıdır.
- Sosyal mesafe değil, fiziksel mesafenin korunmasıdır.

İbn-i Haldun mukaddimesinde; “İnsan tabiatı itibarı ile sosyaldir (medenidir)” der. Koronavirüs nedeni ile insanların oldukça medeni davrandıkları, azami derecede bütün teknolojik enstrümanları kullandığı, sosyal medya ve özellikle de telekomünikasyon üzerinden sosyal ilişkilerini güçlendirdiklerinin tespitleri yapılmıştır. “Social Distance - Soziale Distanz” gibi yaklaşımlar tamamen yine Batılı menşeli endüstriyel yaklaşımlardır.

Bakım uygulamaları değil, insan fitratı gereği mükemmel (ahsen) yaratılmış oldukları dikkate alınarak “destek hizmetleri” ihtiyaçları olduğu dikkatlerde tutulmalıdır.

İnsanlar müracaatçılar değillerdir, insan aynı zamanda fitratı gereği aciz yaratılmıştır. Dolayısıyla sosyal hizmet ihtiyacı olan bir insanın “aciz” olabildiği dikkate alınarak bu kavramın aşağılanmış yapısından kurtarılarak yeniden sosyal hizmetlere kazandırılmalıdır. Bu vesile ile günümüzde kullanılan “Darülaceze” kelimesi oldukça yerinde ve değerli bir yaklaşımdır.

Sosyal disiplinlerin geliştirdikleri terminolojiler, her ülkenin kendi dini/manevi ve kültürel değerleri üzerinden geliştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye’ye Batı Uygarlığı adına dayattırılan zihinsel işgalden, “Google Translate” gibi programlar üzerinden tercüme edilmiş

---

¹⁰ “Halef/Halife” kelimesinin anlamı; Allah’ın kulu ve yeryüzünün yöneticisi olarak takdim edilmiştir. Yer ve göklerde yaratılmış ne varsa insanın hizmetine ve emrine amade kılmıştır. Birbirlerinin halefi/halifesi olarak yeryüzünü imarla görevlendirilen insanın kâmil/olgun, bütün/tam olmasına ilişkin yol ve yöntemlerin Kur’an-ı Kerim’de oldukça belirgin bir şekilde ortaya konulmuş olduğu görülmektedir (Güngör, 2016:16; Gedik, 2019: 243).

sosyal terimlerden acilen kurtulmalıdır. Ülkemizin kendi değerleri üzerinden insanına yakışır milli ve yerli, eklektik yaklaşımli yeni sosyal terminolojileri mevcut sosyal kurumları üzerinden üretebilecek kapasiteye sahip olduğu bilinmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet (2017). İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi. İstanbul: OSAV Yayınları.
- Armağan, Servet (2015). İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler. Ankara: DİB Yayınları.
- BAGFW (2020). Bundesarbeitsgemeinschaft der freien Wohlfahrtspflege, (<http://www.bagfw.de>) (Eriş.Trh.:28.04.2020).
- Beetham, David (1995). Politics and human rights. Oxford: Blackwell.
- Begoviç, Aliya İzzet (2015). Doğu ve Batı Arasında İslam. İstanbul: Klasik Yayınlar.
- Bild (2020). Corona-Krise, Werden alte Menschen in Italien bald nicht mehr behandelt?. <https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/corona-virus-wuetet-in-italien-werden-dort-alte-menschen-bald-nicht-mehr-behande-69363258.bild.h> (Eriş.Trh.:02.05.2020).
- Björn, Kraus (2016). Was ist Soziale Arbeit? Zur internationalen Definition und nationalen Bestimmungsversuchen. Forum Sozial:2/18-23 <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/47905> (Eriş.Trh.:02.05.2020)
- Bronfenbrenner, Urie (1981). Die Ökologie der menschlichen Entwicklung, "Natürliche und geplante Experimente". Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Canatan, Kadir (2014). İnsan Fenomeni, İnsan Doğası Hakkında Dini ve Felsefi Soruşturmalar. İstanbul: Açılım Kitap / Pınar Yayınları.
- DIK-AİK (2018). Deutsche Islam Konferenz, Almanya'daki Müslümanların Sayısı Yaklaşık 4 Milyon. <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/TR/Magazin/Lebenswelten/ZahlenDatenFakten/ZahlMLD/zahl-mld-node.html> (Eriş.Ter.:01.05.2020).
- Ewen, Mc. M (2004). Analysis Of Spirituality Content In Nursing Textbooks, Journal Of Nursing Education (Cilt 43(1), Dallas: Baylor University.
- Galtung, Johan (1994). Human rights in another key. Cambridge: Polity Press.
- Gedik, Mehmet (2019). Federal Almanya'da Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları İslâmi Sosyal Hizmet Yaklaşımı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi.
- Güngör, Fethi (2016). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet "Sosyal Hizmet Ön Lisans Programı". İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Grundgesetz (2015). Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Deutsche Bundestag.
- Foucault, Michel (1972). The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language. New York: Pantheon Books.
- Healy, Lynne M. (2009). "Exploring the History of Social Work as a Human Rights Profession". New York: International Social Work (S. 51(6), 735-748).
- Hayden, Patrick (2001). The philosophy of human rights, Paragon issues in philosophy. St. Paul: Paragon House
- Hutchison, Margaret G. (1997). Healing The Whole Person: The Spiritual Dimension of Holistic Care. http://members.tripod.com/~Marg_Hutchison/nurse-4.html (Eriş.Trh.:30.03.2020).
- Ife, Jim (2017). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet, Hak Temelli Bir Uygulamaya Doğru, (çev. Komisyon). Ankara: Nika Yayınları.
- IFSW (2014). Sosyal Hizmetin Küresel Tanımı Ifsw Genel Kurulu ve IASSW Genel Kurulu, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (Eriş.Trh.:01.04.2020)
- İslâm&İhsan (2020). Nübüvveti Siyer-İ Nebî, Veda Hutbesi. (A. M. Vakfı, Prodüktör).<http://www.islamveihsan.com/veda-hutbesi.html> (Eriş.Trh.:29.04.2020).
- Kabaoğlu, İbrahim Özden (1994). Anayasa Yargısı. İstanbul: İmge Yayın Evi.
- Karasar, Niyazi (2016). Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile-Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar İkelere Teknikler. (31.Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kjaerum, Morten (2010). Human rights and their History from a European Perspective, Human Rights and History: A Challenge for Education. (R. Huhle, Hrsgr.) Berlin: Fata Morgana Verlag.

- Kleve, Heiko (2003). *Geschichte, Theorie, Arbeitsfelder und Organisationen Sozialer Arbeit*. Berlin: Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin - University of Applied Sciences.
- Komision (2005). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: TDK. Yayınları.
- Kunzmann, Peter & Burkard, Franz-Peter (1991). *dtv-Atlas zur Philosophie, Tafel und Texte*. Würzburg: Deutsche Taschenbuch Verlag.
- Küçük, Abdurrahman & Tümer, Günay ve dğr. (2014). *Dinler Tarihi* (4. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Lauren, Paul Gordon (2018). *Power and prejudice the Politics and Diplomacy of Racial Discrimination*. (Second edition 2018 Routledge). (First published 1996). Colorado: Westview Press.
- Mail-Online (2020). *The elderly in care homes are being abandoned like lambs to the slaughter, says former government ministe ROS ALTMANN*. <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-8215507/Ex-Health-Secretary-elderly-care-homes-abandoned-like-lambs-slaughter> (Eriş.Trh.:15.04.2020).
- National Archives (2020). *Featured Documents*. <https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents> (Eriş.Trh.:02.05.2020).
- NTV, (2020). *Corona virüs ABD'de siyahileri öldürüyor* https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/corona-virus-abd-de-siyahileri-olduruyor,B_yH8Bjbhkc08uMOnsF8OA (Eriş.Trh.:02.06.2020).
- Orend, Brian (2002). *Human rights: Concept and context*, Toronto: Broadview Press.
- Özek, Ali & Karaman, Hayrettin ve dğr. (1992). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Ankara: TDV Yayınları.
- Schwering, Markus (2020). *Jürgen Habermas über Corona: "So viel Wissen über unser Nichtwissen gab es noch nie"*. Frankfurter Rundschau. <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/juergen-habermas-coronavirus-krise-covid19-interview-13642491.html> (Eriş.Trh.:03.05.2020).
- Stamm, Margrit & Burger, Kaspar (2011). *Integrationsförderung Im Frühbereich "Was frühkindliche Bildung, Betreuung und Erziehung (FBBE) benötigt, damit sie dem Anspruch an Integration gerecht werden kann"*. Freiburg: Bundesamt für Migration.
- Swannel, Julia (1992). *Oxford Modern English Dictionary (Secular)*. Oxford: Clarendon Press.
- Teather, Barbra (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri, Uygulama İçin Bir Giriş*, (çev. Abdullah Karatay). Ankara: Nika Yayınları.
- Thompson, Neil (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, (çev. H. Eren - C. Öntaş). (3. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Turner, Stephen P. (2013). *Sosyal Teori ve Sosyoloji, Klasikler ve Ötesi*. İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Türe, Fatih (2014). *İnsan Haklarının Normatif Kökeni*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. sayı 32 (Bahar), S:149-161.
- Uçar, Şahin. (1989). *Fransız İhtilali / Tanrılar Susamışlardı*. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (sayı. 4): 26-37.
- UNHCR (2019). *Global Trends, Forced Displacement In 2018*. <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf> (Eriş.Trh.:01.05.2020).
- United Nations (1992). *Teaching and Learning about Human Rights: A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession*. New York: United Nations.
- Urban, Thomas (2020). *Coronavirus in Spanien: Katastrophale Zustände in spanischen Altenheimen*. *Süddeutsche Zeitung*.
- Wallerstein, Immanuel & Juma, Calestous ve dğr. (2014). *Sosyal Bilimleri Açm, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, (çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yeğin, Abdullah & Badıllı, Abdulkadir ve dğr. (1990). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*. İstanbul: Türdav Yayınları.